

วงศ์เจ้าพระยาบุตร

ของ

พระยาโกมารกุลมนตรี

เจ้าภาพพิมพ์แจก

ในงานมาปณกิจศพ

คุณภัสร์ ณ นคร

ณ มาปณสถานกองทัพบก

วัดสัมพันธวงศาราม

วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

VTLS

444

ศูนย์วิทยบริการ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

วงศ์เจ้าพระยานคร

ของ

พระยาโกมารกุลมนตรี

เจ้าภาพพิมพ์แจก

ในงานมาปณทิจศก

คุณกส่น น นศร

ณ มาปณสทานกองทัพบก

วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

เลข	929.2
เรียก	ก 862 7
หนังสือ	2505 ค.-
ทะเบียน	125682
วัน เดือน ปี	12 มี.ค. 2547

คำนำ

คุณอาว์ผู้หญิง (พร้อม ณ นคร) ได้มาแสดงเจตน์จำนงต่อข้าพเจ้าขอพิมพ์หนังสือ “วงศ์เจ้าพระยานคร” แจกในงานศพคุณกลั่น ณ นคร บิดาท่าน และขอให้เขียนคำนำให้ด้วย หนังสือนี้คุณพ่อของข้าพเจ้า พระยาโกมารกุลมนตรี ผู้ล่วงลับไปแล้วได้แต่งไว้ไว้นามว่าง ด้วยจุดประสงค์จะรวมประวัติของต้นตระกูลไว้ในที่แห่งเดียวกัน ไม่ต้องเสียเวลาค้นจากสมุดหลายเล่ม.

ข้าพเจ้ารู้สึกยินดี ที่อนุสรณ์ของคุณพ่อ โดยมุ่งหมายจะถ่ายทอดให้ลูก ๆ นี้ ได้มาเป็นประโยชน์แก่วงศ์ญาติกับมิตรอีก และเท่ากับเป็นสื่อให้เราได้รู้จักกันใกล้ชิดสนิทแน่นยิ่งขึ้น.

หากอนุสรณ์ของคุณพ่อชิ้นนี้ จะก่อประโยชน์ให้แก่ผู้ที่ประสบพบเห็นแล้ว ขออานิสงส์แห่งเจตนาของคุณพ่อนี้ได้ส่งไปถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้วในวงศ์ตระกูลด้วย และขอท่านที่ล่วงลับไปเช่น คุณกลั่น ณ นคร ผู้วางใจมั่นถือปฏิบัติในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จนก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นที่พึ่ง เคารพ และมั่นใจของลูก ๆ ท่าน ดังคำไว้อาลัย จงประสพแต่อริยคุณบุญผล.

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทั้งปวง ที่ลูก ๆ ของท่านบำเพ็ญปฏิการคุณของบิดาในครั้งนี้ด้วย.

พันเอก ขายน้อย โกมารกุล ณ นคร

คำไว้อาลัย

คุณพ่อ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ได้ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมและเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้จาก จึงเป็นที่พึ่งและที่เคารพของลูก คุณพ่อเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทร เมื่อบรรดาลูกมีธุระและกิจการสำคัญ ๆ คุณพ่อจะต้องได้รับการปรึกษาหารือเป็นคนแรกเสมอ.

ตามธรรมดาคณพ่อนับเป็นคนมีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่ค่อยป่วยไข้ หากไม่มีโรคอะไรมาเบียดเบียน ก็คงจะมีชีวิตยืนยาวอยู่อีก แม้จะทราบอยู่ว่ามนุษย์ทุกรูปทุกนามจำเป็นต้องดับขันธตามธรรมชาติ และคุณพ่อก็ออยู่ในวัชรา ก็อายุ ๘๒ ปีเศษแล้วก็ตามบรรดาลูกก็อดที่จะเสียดใจอาลัยอาวรณ์ไม่ได้ ในฐานะบิดาผู้บังเกิดเกล้าซึ่งปฏิบัติตนเป็นที่พึ่งของลูกดังกล่าวแล้ว.

ลูกทุกคนขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อ ได้ไปสถิตในที่ซึ่งมีความสุขชั่วนิรันดร์เทอญ.

จากลูก

คุณกลิ่น ณ นคร

ชาตะ ๓ พฤษภาคม ๒๔๒๓

มรณะ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ประวัติ

คุณกลิ่น ฅ นคร เป็นบุตรคนที่ ๑๘ ของท่านเจ้าพระยา
สุธรรมมนตรี (พร้อม ฅ นคร) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และ
ท่านนาก (ธิดาหลวงภักดีสมบัติ) เกิดที่จวนท่านบิดาซึ่ง
ปัจจุบันเป็นศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันจันทร์ แรม
๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๓.

เมื่อเยาว์วัย ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง สอบได้ประโยคสอง ซึ่งเป็น
ประโยคที่จบบริบูรณ์ในสมัยนั้น และได้เข้ารับราชการในกรม
ตรวจและกรมสารบัญชี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติอยู่ระยะหนึ่ง
ต่อมาได้ลาออกจากราชการและกลับไปอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรม-
ราชกับท่านบิดาจนท่านบิดาถึงอสัญกรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐
ต่อจากนั้นก็ได้ประกอบอาชีพส่วนตัวตลอดมา.

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้อุปสมบทที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัด
นครศรีธรรมราช บวชอยู่ ๒ พรรษา.

คุณกลิ่น ฅ นคร มีภรรยา ๒ คน ภรรยาคนแรก ชื่อคุณ
เขื่อน (ถึงแก่กรรม) ธิดาพระยาสมุทรสาครานุรักษ์ (สุค-
ขุนนาค) มีบุตรธิดารวม ๕ คน คือ:-

๑. นางสาวญาณี ณ นคร
 ๒. เด็กหญิง ตรา ณ นคร (ถึงแก่กรรม)
 ๓. ร.ต.อ. บัญญัติ ณ นคร (,)
 ๔. นายประยูร ณ นคร
 ๕. นางสาว ประยงค์ ณ นคร
- ภรรยาคนที่สอง ชื่อ คุณนิม ธิดาขุนพิพิธราชการ (เกลี้ยง
ปทุมวงศ์) มีบุตรธิดา คือ:-

๑. นางพยอม ถาวร (ถึงแก่กรรม)
๒. นางสาวพร้อม ณ นคร
๓. นางสาวเสาวลักษณ์ ณ นคร
๔. นางวงศ์ ณ นคร
๕. นางเอิบศ ศรัศราสตร์
๖. เด็กหญิง ไม่มีชื่อ (ถึงแก่กรรม)

๗. นายประทีป ณ นคร

คุณกลั่น ณ นคร เป็นผู้มื่อธยาศัยเยือกเป็นสุขุม เป็นผู้
เลื่อมใสในพระบรมพุทธศาสนาโดยควรแก่ฐานะที่พุทธศาสนิกชน
จะพึงปฏิบัติ.

ครั้งเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้ป่วยเป็นโรค
มะเร็งในหลอดคอ ได้ไปรับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช
เป็นเวลานานอาการไม่ดีขึ้น ครั้งเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.

๒๕๐๕ เวลาประมาณ ๐๖.๓๐ ก็ได้ถึงแก่กรรม โดยอาการสงบ
ที่บ้านเลขที่ ๑๓๓ ซอยสนามกอล์ฟ ถนนวิบูลย์ พระนคร สิริรวม
อายุได้ ๘๒ ปี ๕ วัน.

สายสกุลของคุณกลิ่น ณ นคร

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (พัฒน์) คุณหนูเล็กหรือปราง
และหม่อมทองเหนี่ยว ธิดาเจ้านคร

เจ้าพระยาศรีธรรมโสกราช เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (น้อย) ท่านผู้หญิง อิน ธิดาพระยาพินาศอัครี
ราชินิกุล ณ บางช้าง

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) ท่านผู้หญิง ม.ร.ว. หญิง ธิดาม.จ. จันทร
โอรสเจ้าฟ้ากรมหมื่นนรินทรณรงค์

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช (พร้อม)

คุณกลิ่น ณ นคร (ท่านนาก มารดา)

วงศ์เจ้าพระยานคร

ตำนาน

ตำนานของนครศรีธรรมราช มีลักษณะเป็นนิยายอย่าง
พงศาวดารเหนือ แต่แต่งเลวกว่า แต่งอย่างเก๋อบจะเอาความไม่ได้
เพราะเล่าเรื่องทวนไปทวนมา ข้อความซึ่งใส่ลงไป เพื่อให้พิสดาร
ต่าง ๆ นั้น แหงหนึ่งขัดกันกับอีกแหงหนึ่งตลอดเรื่อง ถ้าค้นเอา
แต่ใจความว่ากำเนิดของนครศรีธรรมราชเป็นอย่างไร ในทาง
ตำนานจะได้ความดังนี้.

เมืองหนึ่งชื่อ นครบุรี เจ้าเมืองชื่อ ท้าวโคสีหาราช มเหสีชื่อ
เทวี มีธิดาชื่อเหมมาลา โอรสชื่อ ทนนกุมาร เมืองนี้ได้พระ
หัตถาตุของพระพุทธเจ้าไว้ อีกเมืองหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของนครบุรี
นี้ชื่อจันบุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวอังคุตรราช มเหสีชื่อ จันทเทวี เมืองนี้
อยากจะมีพระธาตุบัง จึงยกทัพมาแย่งพระธาตุ ท้าวโคสีหาราชที่
จะแน่ใจว่าท้าวอังคุตรราชเก่งกว่า ก่อนจะออกรบจึงสั่งว่า ถ้าพระ-
องค์เสียที่ข้าศึก ให้พระธิดากับโอรสพาพระหัตถาตุหนีไปไว้เสีย
ที่ลังกา เมื่อออกรบก็แพ้จริง ๆ ขาดคอข้างเสิบพระชนม์ในทื่รบ
ธิดาและโอรสปฏิบัติการตามรับสั่ง นางเหมมาลาเชิญพระธาตุห่อ
เกล้าชะฎา แล้วสององค์กับอนุชาลงสำเภาหนีออกจากเมือง

สำเภานั้นไปอับปางลง แต่เจ้าพี่น้องสองคนชนบกได้ บุ๊กเข้ามาพบ
หาทรายแก้วเข้าแห่งหนึ่ง เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาทรายนั้น.

กาลล่วงมานาน ยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่ง เจ้าเมืองชื่อศรีธรรม-
โคกราช มเหย้าชื่อ สังคเทวี มีโอรส สององค์ องค์หนึ่งชื่อ
เจตราช อีกองค์หนึ่งชื่อ เสนราช อยู่มาถึงปีมะเมีย บ้านเมืองเกิด
ไข้บวมระบาดขึ้น ราษฎรล้มตายเป็นอันมาก พระยาศรีธรรม-
โคกราช จึงพาญาติวงศ์และบาศูสีกนลงสำเภานั้นไขมาถึงหาทราย
แก้ว พร้อมใจกันสร้างเมืองขึ้นที่โคกหาทรายนั้น และขนานนาม
เมืองว่า นครศรีธรรมราชมหานคร.

พระยาศรีธรรมโคกราชสร้างอารามและเจดีย์มหาธาตุขึ้น แต่
ไม่มีพระธาตุจะบรรจุ ต้องเอาทองทำลูกฟักแขวนคอม้าป่าวทั่วทั้ง
เมืองหากันรู้ว่าพระธาตุมีอยู่ที่ไหนบ้าง ชายผู้หนึ่งอายุ ๑๒๐ ปี แจ้ง
ต่ออำมาตย์ ว่าตนเป็นผู้รู้ เพราะเมื่อเขายังเยาว์อยู่ บิดาเคยชี้ที่
พระธาตุให้ดู และเล่าว่ามีผู้นำมาฝังไว้ อำมาตย์ให้นำไปก็พบ
พระธาตุจริง ๆ ชายผู้นั้นเป็นอันได้ทองทำลูกฟักไป.

แต่ถึงพบพระธาตุแล้ว ก็เชิญขึ้นมาไม่ได้ เพราะมีภายยนตร์
เฝ้าอยู่ พระยาศรีธรรมโคกราชต้องให้เอาทองทำลูกฟักอีกก้อน
หนึ่งแขวนคอม้าป่าวหากคนปราบภายยนตร์นั้น คราวนั้นกะทาชาย
เชิญโจรป่าอาสา ว่าบิดาได้ไปเรียนวิชาปราบภายยนตร์มาจากเมือง
โรมวิสัย เรียนแล้วสักตำรานั้นด้วยหมึกดำติดตัวไว้ ทางเมือง

โรมวิสัยไม่ต้องการให้คนต่างตัวรู้ตำรา จึงใช้ให้ภายยนตร์มาตัด
คอบิดากะทาชายนั้นเอาศีรษะไป กะทาชายเรียนตำราซึ่งสักอยู่ที่
ศพบิดาได้ พระยาศรีธรรมโคกราชทรงพระโสมนัส ประทานทอง
เท่าลูกฟักแก่กะทาชาย แล้วให้ลงมือจัดการปราบภายยนตร์ กะ-
ทาชายจึงไปเก็บใบยาตามตำรามาทอดใส่ภายยนตร์ ภายยนตร์ก็
สิ้นฤทธิ์ การปราบภายยนตร์นี้ทำให้พระอินทร์รู้สึกร้อนเป็นกำลัง
ต้องมีอินทรีโองการให้พระวิฆณุกรรมลงมาช่วย พระวิฆณุกรรม
เชิญพระธาตุขึ้นมาถวายพระยาศรีธรรมโคกราช และอยู่ช่วยการ
ตกแต่งก่อสร้างพระมหาธาตุ และบรรจุพระสารีริกธาตุจนเสร็จ
งานแล้วจึงลากลับไป.

พงศาวดาร

ส่วนทางพงศาวดารนั้นปรากฏว่า แผ่นดินอันเป็นที่ตั้งนคร-
ศรีธรรมราชนี้ เมื่อก่อนเป็นเมืองไทย ชนชาติต่าง ๆ มี ละว้า
มลายู เงาะ มอญ จีน และชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ เมื่อตั้ง
เป็นบ้านเมืองขึ้นแล้ว ก็ปกครองตนเองตลอดมา จนศตวรรษที่
๑๖ แห่งพระพุทธศักราช จึงตกเป็นดินแดนของขอม แต่ขอมก็
ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการภายใน ถือเป็นเมืองขึ้นเท่านั้น ถึงต้น
ศตวรรษที่ ๑๘ ไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีอำนาจขึ้น นครศรีธรรม-
ราชตกมาเป็นของไทย แต่ไทยสมัยสุโขทัยก็ให้เมืองนี้ปกครอง

ตัวเอง เป็นเมืองประเทศราชอย่างเดียวกับเมืองขอม เป็นอย่าง
นี้เรื่อยมาจนปลายศตวรรษที่ ๑๕ สมัยศรีอยุธยา (อู่ทอง) มีอำนาจ
ไทยจึงเข้าครองเมืองนี้เอง และลดฐานะเมืองลงเป็นชั้นเมือง
พระยามหานคร แต่นั้นมาเจ้าเมืองก็เป็นคนไทย หรือถ้าบางคราว
ไม่ใช่ไทยแท้ ก็เป็นผู้ซึ่งไทยแต่งตั้งให้ไปครอง นครศรีธรรมราช
เป็นชั้นเมืองพระยามหานครมาจนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๑๐ จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเอกราชอีกครั้งหนึ่ง.

พม่าขณะคราวนั้นไม่ได้กินแดนไทยทั้งหมด ไทยที่ไม่แพ้จึง
ตั้งเป็นอิสระขึ้น ๕ พวก ที่พิชัยโลกพวกหนึ่ง ที่หลวงบุตรพวกหนึ่ง
ที่พิมายพวกหนึ่ง ที่จันทบุรีพวกหนึ่ง ที่นครศรีธรรมราชพวกหนึ่ง
พวกจันทบุรีสามารถกว่าพวกอื่น กู้กรุงศรีอยุธยาและขับไล่พม่า
ไปได้ หัวหน้คือ พระยาตาก (สิน) ขึ้นปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้า
แผ่นดินไทย ตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงธนบุรี.

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ราชประวัติตอนต้นของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ไม่มีหลัก
ฐานที่แน่นอนบันทึกให้ตลอดเรื่องได้ แต่ตามที่เล่ากันสืบ ๆ มานี้
ว่า ในรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ จันคนหนึ่งชื่อแต่โงของเจ้า
มาทำการค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ได้หญิงไทยชื่อ เอียง เป็น
ภรรยา เอียงคลอดบุตรเป็นชาย เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๒๗๗ มีเรื่อง

เกร็ดว่า เมื่อเวลาคลอดนั้นฟ้าผ่าลงมาที่เรือน และเมื่อเวลาคลอด
แล้ว งูใหญ่เลื้อยเข้าไปขดอยู่รอบกระดังง์ที่กุมารนอน บิดาชะรอย
จะเห็นว่าชะตาของลูกแรงกว่าชะตาของตน จะเลี้ยงยาก จึงยกให้
แก่ผู้มีวาสนาคือ เจ้าพระยาจักรีในเวลานั้น เจ้าพระยาจักรีรับไว้
เลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมและให้ชื่อว่าสิน พอเจริญวัยขึ้นได้เริ่มการ
ศึกษา สถานศึกษาของไทยสมัยนั้นคือวัด ในตอนนั้นมีเรื่องเล่ากัน
มาว่าถูกอาจารย์ ลงโทษเอาตัวมัดกับบันไดทำน้ำแล้วลืมหึงไว้จนน้ำ
ขึ้น แต่นายสินไม่เป็นอันตรายอย่างใด เพราะบันไดหลุดจากทำ
และเผอิญเป็นบันไดซึ่งทำด้วยไม้ชนิดที่ลอยน้ำ ต่อมานายสินได้
บวชเป็นสามเณรที่วัดสามวิหาร เพื่อนสามเณรที่ถูกอภัยาศัยกัน
และเป็นเพื่อนเล่นกันมาแต่ก่อนบวช คือสามเณร ทองด้วง บุตร
หลวงพิพิธอักษร (ทองดี) เล่มียนตรากรมมหาดไทย (สามเณร
นี้คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า) และสามเณรบุญนาค บุตร
พระยาจำแสนยากร (เสน) ข้าราชการวังหน้า (สามเณรนี้คือเจ้า-
พระยามหาเสนา ต้นสกุลบุญนาค) ในตอนนั้นก็ยังมีเรื่องเกร็ดว่า สาม-
เณรสิน ลอบถอดบันไดธรรมาสน์ ซึ่งสามเณรบุญนาคขึ้นไปเทศน์
กัณฑ์มัทรี เทศน์แล้วไม่ทันดูก็ร่วงลงมาตกธรรมาสน์ ลากอุปสมบท
แล้ว เจ้าพระยาจักรีให้นายสินขึ้นถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระ
บรมโกศ และนายทองด้วงและนายบุญนาคนั้น บิดาก็ต่างนำ
ขึ้นถวายตัวให้รับราชการเป็นมหาดเล็กเหมือนกัน ตอนแรกเข้ารับ

ราชการนี้ก็มีเรื่องเล่ากันว่า นายบุณนาคลอบผูกผมเป็นนายสินเข้า กับฟากเรือนที่นอนเล่น แล้วลวงนายสินให้ตกใจรับลูกชิ้นกระซก ผมเปียของตนเอง ในตอนกราบถวายบังคมลาพักราชการออก อุปสมบทเป็นภิกษุณั้น มีเรื่องเกร็ดว่าวันหนึ่งภิกษุสินออกไปบิณฑบาต พบกันเข้ากับภิกษุทองคัง ซึ่งบวชอยู่ต่างอาราม ในขณะที่กำลังขึ้นหักทาบปราศรัยกันอยู่ มีจีนจีนแสหมอดูผู้หนึ่งเดินผ่านมา เห็นภิกษุสององค์นั้นมีลักษณะแปลกกว่าชนสามัญ จีนแสนนั้นทายว่าต่อไปจะได้เป็นเจ้าแผ่นดินทั้งสององค์.

ลาสมณเพศแล้ว นายสินกลับเข้ารับราชการได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนขึ้นตามความดีความชอบ จนได้เป็นพระยาตาก เจ้าเมืองตาก ในปี ๒๓๐๘ รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ พระยาตากเข้ามาราชการในกรุงศรีอยุธยา ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรปราการ หรือพระยากำแพงเพชร เจ้าเมืองกำแพงเพชร แต่ยังมีหน้าที่จะได้กลับออกไปรับหน้าที่ใหม่ พม่าก็ยกกองทัพเข้ามาล้อมกรุง คนทั้งหลายจึงยังคงเรียกว่าพระยาตาก (สิน) และเรียกนามนั้นตลอดมา.

ในสงครามคราวนี้ ทั้ง ๆ ที่ข้าศึกตั้งทัพประชิดกำแพงพระนครอยู่ มีกฎหมายมิให้ใครยิงปืน นอกจากจะได้รับอนุญาตจากศาลาลูกขุนแล้ว พระยาตาก (สิน) มีหน้าที่ป้องกันพระนครด้านหนึ่ง ได้สั่งทหารให้ยิงพม่าซึ่งยกใกล้เข้ามาโดยลี้มบอกศาลาลูกขุน การ

กระทำอันนี้เป็นความผิด หากมีความชอบในราชการมาก่อน จึงได้รับพระราชทานพระมหากรุณาให้ภาคทัณฑ์ เมื่อคราวรบทัพเรือ พระยาตากก็เป็นแม่ทัพผู้หนึ่งไปตั้งทัพที่วัดใหญ่ และคราวนั้นก็มีความผิด ซึ่งไม่ช่วยทัพอื่นซึ่งเสียทัพมา พระยาตากเห็นว่าไม่มีทางที่จะป้องกันพระนครให้พ้นเงื้อมมือข้าศึกได้ และจะขึ้นรบอยู่ ตนก็มีความผิดอยู่รำไป จึงรวบรวมไพร่พลที่สมัครเป็นบริวาร คีฬากองทัพพม่าออกไปทางด่านตะวันออกเฉียงใต้ บากหน้าไปสู่ชายทะเล ในระหว่างทางได้รับกับกองทัพพม่าซึ่งพากันเข้าโดยบังเอิญและไล่ติดตามมา พม่าแตกพ่ายไปทั้งสิ้น แล้วเดินทางเรือไป จนได้ตั้งมั่นที่ระยอง กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในขณะที่พระยาตากตั้งส้อมสุรพลอยู่ที่ระยองนี้.

พม่านั้นเมื่อขณะแล้ว แม่ทัพก็กวาดผู้คนทรัพย์สินสมบัติกลับไปกรุงอังวะ ทางเมืองไทยนี้ ตั้งให้สุกี้เป็นนายกองรักษากรุงศรีอยุธยา ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านโพธิ์สามต้น และให้นายทองอินไทยผู้ทรยศต่อชาติเป็นผู้รักษานบุรี สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของไทยนั้น ทหารพม่าไปค้นได้พระองค์ในพุ่มไม้ที่บ้านจิก ไม่ได้ไสวมาลิบวันกว่าพอมายังค่ายโพธิ์สามต้นก็สวรรคต สุกี้ให้เชิญพระศพไปฝังไว้ที่โคกพระเมรุ.

ส่วนพระยาตาก เมื่อทราบว่ากรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ก็เริ่มขยายอาณาเขต ได้เมืองชล ดิจันบุรีและได้ตรา

แล้วตั้งมั่นอยู่ที่จันทบุรี อันเป็นเมืองใหญ่ บำรุงกำลังทหารและ
ต่อเรือรบ ในเดือน ๑๒ ก็ยตราทัพเรือเข้าทางปากน้ำเจ้าพระยา
ได้ชนบุรีแล้ว เสด็จขึ้นไปตีค่ายโพธิ์สามต้นแตก กู้กรุงศรีอยุธยา
พ้นเงื้อมมือพม่าได้ตั้งประสงค์ ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีนั้น
กล่าวว่า เมื่อเสร็จการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวพระที่นั่งสุริยamarinแล้ว พระยาตากก็จะตั้งราชธานีที่กรุง
ศรีอยุธยา แต่สรุปินว่าพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงลับไปแล้วมาไล่ นัก
ประวัติศาสตร์ได้แสดงความเห็นกันต่าง ๆ ว่า เพราะกรุงเก่าอยู่ไกล
ทะเลเกินไป ถ้ามีศึกทางใต้จะลงมาป้องกันไม่ทันทั่วทั้งข้าง ว่ากรุง
เก่านั้น ข้าศึกทางเหนือ รัฐบาลเสียแล้ว เข้าตั้งง่าย แต่เมื่อ
พิเคราะห์ดูแล้ว น่าจะเป็นด้วยความข้อยยับของอยุธยา และถูก
กาลเป็นเหตุสำคัญกว่าเหตุอื่น เพราะเวลานั้นเป็นเวลาน้ำมาก ไม่
สะดวกแก่การที่จะก่อสร้าง พื้นดินของอยุธยานั้นถึงหน้าน้ำน้ำท่วม
ลึกมาก แม้พื้นดินซึ่งเห็นเป็นดอนสูงนักหนา พอซุกลงไปหน่อย
เดียวก็ถึงน้ำ จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม พระยาตากลงมาตั้งราช
ธานีที่ธนบุรี และทำพิธีปราบดาภิเษกในปี ๒๓๑๑ ราชบรรดาถวายพระ
นามว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี.

ท่านผู้นี้ นอกจากกู้ชาติไทยให้พ้นความเป็นทาสดังกล่าวนั้น
แล้ว ได้ทำให้เมืองไทยมีอาณาเขตไพศาลกว่าสมัยใด ๆ คือ ทาง
เหนือตลอดแดนนาไทยไปจนแคว้นสิบสองปันนา ถึงยว ทางตะวันออก

ออกเฉียงเหนือตลอดฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง คือนครจำปาศักดิ์ นคร
เวียงจันทน์ เมืองพวน หลวงพระบาง หัวพันทั้งหก สิบสองจุไทย
ไปจนแดนญวน ทางตะวันออกตลอดเมืองเขมร ทางตะวันออก
เฉียงใต้ตลอดเมืองพุกไธมาศ ทางใต้ตลอดเมืองตรังการู ทางตะวันออก
ตลอดเมืองมะริดและตะนาวศรี.

เจ้านคร

ผู้ที่ตั้งตัวเป็นหัวหน้านครศรีธรรมราช คือหลวงสิทธิชัย
มหาเด็ก (เห็นจะเป็นชาวเมืองนครศรีธรรมราชนั่นเอง) ซึ่งพระ
เจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้เป็นปลัดเมือง ตัวเจ้าเมืองคือพระยานคร
ถูกฟ้อง ต้องเรียกตัวมาชำระและถอด หลวงนายสิทธิซึ่งเป็น
ผู้รักษามืองอยู่ เมื่อได้ข่าวว่ากรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกแล้ว ก็
ตั้งตัวเองขึ้นเป็นเจ้านคร เทียวตีเมืองต่าง ๆ ในแหลมมลายูที่มีได้
ขึ้นแก่นครศรีธรรมราช เมื่อได้กำลังพอแล้วก็จึงเมืองขึ้น เป็น
พวกใหญ่พวกหนึ่งทางทิศใต้.

ในปีพุทธศักราช ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงเกณฑ์
กองทัพให้ยกล่วงหน้าไปตีนครศรีธรรมราช เพื่อปราบพวกเจ้านคร
แล้วยกทัพหลวงเสด็จตามไป ได้เมืองนครศรีธรรมราชแล้วได้ตัว
เจ้านครเข้ามากรุงธนบุรี.

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริว่า เจ้านครนั้นไม่

ต่างกับพระองค์อย่างใด คิดจะเป็นใหญ่ในเมืองไทยเช่นเดียวกัน
เจ้านครสุพรรณบุรีมีพระองค์ไม่ได้ก็เป็นฝ่ายแพ้ไป จึงไม่ทรงถือว่า
เจ้านครมีความผิด ไซ้แต่เท่านั้น ยังกลับทรงชุบเลี้ยงเจ้านครให้
รับราชการอยู่ในกรุงธนบุรีด้วย ส่วนทางนครศรีธรรมราชนั้น
โปรดเกล้าให้พระเจ้าหลานเธอเจ้านราสุริยวงศ์ไปเป็นผู้ครอง และ
ยกฐานะเมืองขึ้นเป็นเมืองประเทศราช.

ส่วนเจ้านครนั้น เมื่อแพ้แล้วก็ไม่ได้คิดใหญ่โตอีกต่อไป ยอม
จงรักภักดีในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้รับราชการทั้งในกรุง
และโดยเสด็จพระราชดำเนินในการสงคราม จนเป็นที่ไว้วางพระ-
ราชหฤทัย.

ครอบครัวของเจ้านคร เมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรีนั้น ไม่
ปรากฏว่ามีบุตรธิดามากสักคน มีผู้รู้แต่ว่าเมื่อยังอยู่นครศรี-
ธรรมราช เจ้านครมีธิดา ๕ คน ชื่อ ชุ่ม นิม ปราง ทองอยู่ ม่วง
และมีบุตรคนหนึ่งชื่อพระกำแหง คุณชุ่ม คุณนิม คุณปราง ตาม
คนนี้เกิดด้วยภรรยาหลวงคือหม่อมทองเหนี่ยว ธิดาจีนปาก เศรษฐี
ของนครศรีธรรมราช.

ธิดาคนใหญ่ซึ่งทางนครศรีธรรมราชว่าชื่อชุ่มนั้น ทางธนบุรี
รู้จักกันว่าชื่อนวล ธิดาคนนี้ออกเรือนไปก่อนแล้ว สามียของคุณชุ่ม
หรือนวลนี้ คือเจ้าพัฒน์ ซึ่งเป็นบุตรปลัดเมืองคนก่อน มารดาชื่อ
หญิง ผู้สร้างวัดประดู่ นครศรีธรรมราช เมื่อเจ้านครตั้งตัวเป็นใหญ่

เจ้าพัฒน์เป็นอุปราช คราวเจ้านครเข้ามาอยู่กรุงธนบุรี เจ้าพัฒน์
ก็ยังคงดำรงตำแหน่งอุปราชใต้พระเจ้าหลานเธอเจ้านราสุริยวงศ์.

คุณนิมและคุณปรางนั้น เจ้านครถวายให้รับราชการฝ่ายใน
ทั้ง ๒ คน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าให้คุณจอมมารดาภิรม
เป็นพระสนมเอกที่กรมบริจาภักดีศรีสุรารักษ์ มีโอรสและธิดาคือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ (พระพงศ์อัมรินทร์ หรือพระพงศ์
นรินทร์) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศโกย (พระอินทรอำไพ หรือพระ
อินทรอกัย) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายเรนทราธิเบศร์ (พระนเรนทราธิเบศร์)
สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงปิยฉวี (พระชายาเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช).

เจ้าพัฒน์นั้น คราวหนึ่งไปราชการทัพ คุณชุ่มหรือนวลอยู่
ข้างหลังถึงแก่กรรมลง ครั้นเสร็จการสงครามแล้ว อุปราชพัฒน์
เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีทรงมหากรุณาตรัสพลอบว่า อย่าเสียใจนักเลย จะให้
น้องสาวไปแทนที่จะได้เลี้ยงลูก เลดีจขึ้นมีพระบรมราชโองการ
ให้ท้าวางส่งตัวเจ้าจอมปรางไปพระราชทานเป็นภรรยาเจ้าพัฒน์
ท้าวางกราบบังคมทูลว่า คุณจอมปรางขาดระดูมา ๒ เดือนแล้ว
มีพระราชดำรัสว่า ได้ล้นวาจากให้แล้ว จงส่งตัวออกไปเถิด
คุณปรางจำใจไปตามพระบรมราชโองการ และเจ้าพัฒน์ก็จำใจรับ
ไว้เป็นศรีเมืองนครศรีธรรมราช.

ในปีพุทธศักราช ๒๓๑๕ เจ้านราสุริยวงศ์ถึงพิราลัย ตำแหน่ง

ผู้ครองนครศรีธรรมราชว่างลง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระราชดำริว่า เจ้านครมีความชอบทั้งในทางราชการแผ่นดินและส่วนพระองค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้กลับไปครองนครศรีธรรมราชตามเดิม การตั้งเจ้านครครั้งนั้น พิจารณาเป็นทำนองกษัตริย์พระองค์หนึ่ง มอบเมืองให้แก่กษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ตั้งเป็นพระเจ้าขนิษฐาธิราช เรียกว่า ขัตติยราชนิคม สมมติให้ลวรย์ พระเจ้านครศรีธรรมราช พระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าทุกอย่าง กำหนดไปในกฎซึ่งแต่งตั้งอย่างชัดเจนว่า ให้พระเจ้าขนิษฐาธิราชบำรุงฝ่ายหน้าฝ่ายใน ให้สรรพไปด้วยลุล่วงปราศปราสาทเรือนหลวงน้อยใหญ่ในนอกพระนครขอบขัณฑสีมา ให้ตั้งเสนาบดีจตุสดมภ์ได้อย่างเดียวกับกรุงธนบุรี.

ค่าตั้งค่าตราและค่าธรรมเนียมในการแต่งตั้งครั้งนั้น เจ้าพนักงานคำนวณเป็นเงินถึง ๔๑ ชั่ง ๓ บาท อันเป็นจำนวนค่อนข้างสูง ยกค่าตั้ง ๒๐ ชั่ง กับค่าตรา ๑๐ ชั่ง รวม ๓๐ ชั่ง ออกให้แล้ว ก็ยังเป็นค่าธรรมเนียมของเจ้าพนักงานถึง ๑๑ ชั่ง ๓ บาท อันเป็นจำนวนมากสำหรับเจ้านครซึ่งกำลังขัดสนอยู่ เจ้าพนักงานพร้อมใจกันจะคิดเพียงกึ่งหนึ่งคือ ๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง และนำความขึ้นกราบบังคมทูล มีพระราชดำรัสว่า ถ้าวัดให้เสียเกียรติยศพระเจ้านคร ให้คิดเอาให้เต็มที่ เจ้านครคงไม่เดือดร้อนอย่างไรในเรื่องค่าธรรมเนียมนี้ เพราะได้รับพระราชทานเงินสดครั้งนั้น

ถึง ๓๐ ชั่ง พระเจ้านครกลับไปครองนครศรีธรรมราชคราวนี้ ครองอย่างกษัตริย์ครองเมือง ที่ว่าราชการก็เรียกว่า ท้องพระโรง.

การยกย่องเจ้านครให้เป็นกษัตริย์น้อย ๆ นี้ เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงพระราชอัชฌาศัย และกระแสพระราชดำริอันไกลและกล้าของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะบรรดาหัวหน้าขุนมนต์ที่คิดเป็นใหญ่ มีเจ้านครคนเดียวที่แพ้แล้วยอมอ่อนน้อม ที่ทรงยกย่องก็เพื่อจะแสดงว่า ผู้ใดอ่อนน้อมแล้วพระองค์ก็ทรงชุบเลี้ยง แสดงว่าถึงพระองค์เป็นผู้มีบุญก็ไม่ใช่ขบข่มผู้อื่น ซึ่งในชั้นเดิมมีฐานะอย่างเดียวกับพระองค์ และแสดงว่าไม่ทรงเกรงกลัว หากเจ้านครจะคิดกำเริบขึ้นก็ทรงปราบได้ ถ้าเจ้านครไม่กำเริบคงจงรักภักดีตลอดไป ก็เป็นคุณแก่บ้านเมืองที่ทรงปล่อยภาระการป้องกันพระราชอาณาจักรทางด้านใต้ให้แก่เจ้านครได้.

พระเจ้าขนิษฐาธิราชทรงตั้งเจ้าพัฒน์ ซึ่งเป็นอุปราชอยู่แล้วขึ้นเป็นมหาอุปราช เมื่อมีมหาอุปราชซึ่งเป็นทั้งลูกเขยและผู้สามารถ พระเจ้านครจึงครองขัณฑสีมาอย่างสบาย ภาระต่าง ๆ จะเป็นการปกครองบ้านเมืองที่ดี การเข้ามาพึ่งราชการในกรุงธนบุรีก็ดี การทัพศึกก็ดี ทรงมอบให้เจ้าพัฒน์สิทธิ์ขาดทั้งสิ้น พระองค์เองเ็นสนุกเพลิดเพลินกับการฝึกซ้อมละคร ซึ่งเป็นโรงที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ละครโรงนี้เคยเข้ามาช่วยงานฉลองต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหลายครั้งและเคยเล่นประชันกับละครหลวงที่คราวหนึ่ง,

พระเจ้าชัยวรมันนครศรีธรรมราชด้วยบารมีเต็มเปี่ยมตลอดมาแต่ พ.ศ. ๒๓๑๘ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ ทางกรุงธนบุรีเกิดการจลาจล สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราชเสียดพระชนม์ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ขึ้นปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า และเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า การที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกย่องเจ้านครขึ้นไปเสมออภัยยศยศหนึ่งนั้น เป็นการกระทำด้วยอคติ จึงมีพระบรมราชโองการให้ลดบรรดาศักดิ์พระเจ้าชัยวรมันเป็นเจ้าพระยานคร ลดตำแหน่งสถาปนาตั้งเป็นกรมการเมืองเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ และยกสงขลาซึ่งขึ้นนครศรีธรรมราชมาขึ้นกรุงเทพ ฯ

เจ้านครน่าจะได้อภิเษกตามสัญญาของตนกำลังตามเสด็จแผ่นดินตากและน่าจะเปลี่ยนใจเสียใหม่ แต่หากระทำดังนี้ไม่ เห็นจะเป็นเพราะชราภินที่จจะคิดแปลงอภัยยศเสียแล้ว นอกจากนั้น การงานในหน้าที่ก็บกพร่อง จนเป็นเหตุให้ขัดใจกันขึ้นกับลูกเขยของตนเอง เจ้าพัฒน์เข้ามาเป็นโอรสพี่องกล้าวโทย โปรดเกล้าให้มีตราให้หาตัวเข้ามาถึงสองครั้ง เจ้านครก็ขัดพลั่วสลับ ในที่สุดได้ตัวเข้ามา มีพระบรมราชโองการให้พ้นจากตำแหน่งผู้ครองนครศรีธรรมราช และให้อยู่รับราชการในกรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ทรงตั้งเจ้าพัฒน์เป็นเจ้าพระยาตรีธรรมโสกราชชาติเดโชชัย มไห-

สุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากฏมพาทู เจ้าพระยานครศรีธรรมราช และคืนเมืองสงขลาให้กลับไปขึ้นนครศรีธรรมราช.

เจ้านครรับราชการในกรุงเทพฯ ตำแหน่งใดไม่ปรากฏ ได้ความแต่ว่า เจ้านครอยู่ต่อมาไม่นานเท่าใดก็ถึงอสัญกรรม และเจ้าพระยานคร (พัฒน์) เข้ามารับอัฐิ ทั้งของเจ้านครและของหม่อมทองเหนี่ยว ออกไปก่อเจดีย์บรรจุไว้ที่วัดแจ้ง นครศรีธรรมราช.

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์)

เจ้าพัฒน์ในตอนก่อนเป็นเจ้าพระยา เป็นผู้มิใช่ศาสนาเซตาคันมาตลอด ส่วนตอนที่เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชขึ้นแล้ว ท่านครองนครศรีธรรมราชได้พิเศษก็เผชิญกับศึกพม่า.

ขณะนั้นทางพม่า มังแวงเป็นเจ้ากรุงอังวะ มังแวงผู้ขึ้นบุตรมังลอง เรียกกันว่าปะดุงสะแกง เพราะได้กินเมืองปะดุงมาก่อน ปะดุงสะแกงแต่งทัพหลายทัพยกมาตีเมืองไทยทั้งทางบกก็ได้และฝ่ายเหนือในคราวเดียวกัน แม้ทัพทางใต้นั้นชื่อแกวุ่น ชุมชุมพลที่เมืองมะริด แล้วแบ่งพลนั้นออกเป็น ๒ ทัพ ยกมาตีเมืองกลางทัพหนึ่ง มาทางเมืองชุมพรและไชยาทัพหนึ่ง เจ้าเมืองชุมพรและไชยาเห็นเหลือกำลังที่จะสู้จึงอพยพเข้าป่า พม่าเผาเมืองเสียทั้ง ๒ เมือง แล้วยกมานครศรีธรรมราช เจ้าพระยานคร (พัฒน์) ยกทัพมาตั้งขัดที่ท่าข้ามต่อแดนเมืองไชยา พม่าให้ข่าว

เมืองไชยร้อบบอกว่ากรุงเทพ ฯ เลียบแก่หมาแล้ว นครศรีธรรมราช
อย่าป่วยการสู้รบเลย เจ้าพระยานคร (พัฒน์) นี้ถือว่าเป็นความ
จริง เพราะไม่เห็นกองทัพกรุงเทพ ฯ ยกมาช่วย ชุมพรและ
ไชยาก็เลียบไปแล้ว จะขึ้นต่อสู้คงท่ายกทัพ เพราะมีกำลัง
น้อยกว่า จึงอพยพไปอยู่นอกเขา คำบลดจันดีปลายคลองคุตตัวน
ที่ซึ่งเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ไปอยู่นั้น ราษฎรเรียกว่าทัพเจ้าพระยา
พม่าเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ พักพลแล้วก็ยกไปตีเมืองพัทลุง
ต่อไป.

ทางเมืองพัทลุงนั้น เจ้าเมืองก็คิดหนีเหมือนกัน แต่เผอิญ
มีพระสมภารองค์หนึ่งชื่อมหาช่วย รู้คาถาเวทมนต์ทำตะกรุด
มงคล ประเจียดแจกชาวเมืองให้มีกำลังใจยกทัพมาตั้งรับพม่า
มหาช่วยเป็นแม่ทัพ ยึดปืน ๒ กระบอกให้ศิษย์เดินยิงมาหน้าข้าง
จะเพราะเหตุใดก็ตาม พม่าเห็นทัพไทยเป็นกองทัพใหญ่ก็แตกหนีไป

ทางเมืองถลางนั้น พม่าตีตะกั่วทุ่งตะกั่วป่าแตก แล้วยกเข้า
ล้อมเมืองถลางซึ่งไม่มีเจ้าเมือง เพราะพระยาถลางถึงแก่กรรมลง
จันทรยาพระยาถลางกับมุกน้องสาวออกตั้งค่ายรบกับพม่านอกเมือง
พม่าตีเมืองไม่ได้ ขัดสนละเบี่ยงอาหารลง ต้องเลิกทัพกลับไป.

กรมพระราชวังบวรเสด็จถึงนครศรีธรรมราช ให้ตามตัวเจ้า
พระยานคร (พัฒน์) มา ไม่ทรงเอาโทษแก่เจ้าเมืองที่หลบหนี
ทุกคน เพราะทรงเห็นว่ากำลังน้อยสู้พม่าไม่ได้จริง ๆ ทรงจัดให้

ครองเมืองกันตามเดิม แล้วเสด็จไปตีหัวเมืองแขกมีเมืองตานเป็นต้น
ครั้ง กลันตัน และไทรนั้น ยอมสวามิภักดิ์ แล้วมีใบบอกเข้ามา
กราบบังคมทูล มีพระบรมราชโองการให้หากองทัพกลับ.

ผู้มีความชอบและได้ปูนบำเหน็จในครั้งนั้น ซึ่งควรกล่าวคือ
จันทรยาพระยาถลางได้เป็นท้าวเทพกษัตรี มุกน้องสาวได้เป็น
ท้าวศรีสุนทร พระมหาช่วยนั้นให้สึกออกมาตั้งเป็นพระยาทุขราชนร
ช่วยราชการเมืองพัทลุง หลวงสุวรรณคีรีซึ่งฟ้องว่าพระยาจะเป็น
กบฏและได้สวนได้ความจริง ได้เป็นพระยาสงขลา ยกฐานะสงขลา
ขึ้นเป็นเมืองตรีให้กลับมาขึ้นกรุงเทพ ฯ มีเมืองจนะและเมืองเทพา
เป็นเมืองชั้น.

เจ้าพระยานคร (พัฒน์) มีบุตรกับคุณหญิงขุ่มหรือนวล ๒ คน
ชาวนครศรีธรรมราชเรียกว่า คุณหญิงใหญ่คนหนึ่ง คุณหญิงเล็ก
คนหนึ่ง แต่ในกรุงเทพฯ เรียกกันว่า คุณนุ้ยใหญ่และคุณนุ้ยเล็ก บิดา
ถวายคุณหญิงใหญ่หรือนุ้ยใหญ่ ให้ทำราชการในสมเด็จพะพุทธ-
ยอดฟ้า มีลูกเธอองค์หนึ่ง คือพระองค์เจ้าอรุณ กรมหมื่นศักดิ์
พลเสพ ซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพในรัชกาลที่ ๓
คุณหญิงเล็กหรือนุ้ยเล็กนั้น บิดาถวายกรมพระราชวังบวรมหาสุร-
สิงหนาท มีลูกเธอองค์หนึ่ง คือพระองค์เจ้าหญิงบ้ทมราช ซึ่ง
สมเด็จพะจอมเกล้าทรงเรียกว่า เจ้าอาว เจ้าน้ำ บุตรีดาซึ่งเกิด
ด้วยภรรยาอื่น คือ นายจำยอง (จัน) พระราชภักดี (ร้าย) ท่าน

ผู้หญิงหนู ทิพากรวงศ์ คุณเพนังงานทิม พระยาภักดีภูธร (ฉิม)
คุณจอมหาดเล็ก คุณฤกษ์มไหศเล็ก และคุณคุณ.

ในพุทธศักราช ๒๓๕๔ รัชกาลที่ ๒ แห่งรัตนโกสินทร์ เจ้า
พระยานคร (พัฒน์) เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกรุงเทพฯ
กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ตนชราทุพพลภาพหนุหนักจักษุมืดและ
หลงลืม ไม่สามารถที่จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณได้ต่อไป
ขอกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานคร
(พัฒน์) เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ศรีโคกราชวงศ์ เชษฐพงศ์
ฤาษี อนุหัยธิบดี อภัยพิริย ปรากรมพาหุ จางวางเมืองนครศรี-
ธรรมราช.

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

ได้กล่าวมาครั้งหนึ่งแล้วในตอนประวัติของเจ้านคร ว่าสมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรี พระราชทานเจ้าจอมปรางซึ่งมีครรภ์อยู่แล้ว แก่
เจ้าพัฒน์ และเจ้าพัฒน์รับคุณปรางไปไว้เป็นศรีเมืองนครศรีธรรม-
ราช เจ้าพัฒน์ (เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี) นับถือสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรียิ่งนัก ให้คุณปรางเป็นศรีเมืองของนครศรีธรรมราชอย่าง
เต็มใจจริงๆ ไม่ได้เป็นภรรยา คุณปรางจึงมีบุตรคนเดียว แต่ที่คิด
ครรภ์ไปจากธนบุรี และคลอดที่นครศรีธรรมราช บุตรนี้ คือ
คุณชายน้อย.

มีความตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
ว่า “ในเดือน ๑๒ นั้น เจ้าพระยาพิชัยราชา ผู้เป็นเจ้าพระยาสุวรรณ-
โลก ลงมารับราชการอยู่ในกรุง แต่งผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไปขออนุญาต
ลาวเจ้าจอมฉิมพระสนมเอก บุตรีเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ใน
พระราชวังจะมาเลียงเป็นภรรยา ครั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรง
ทราบ ก็ทรงพระพิโรธ ดำรัสว่ามันทำบังอาจจะเป็นคู่เขนน้อย
เขยใหญ่กับกูผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน จึงดำรัสให้ส่งเอาตัวเจ้าพระยา
พิชัยราชาไปประหารชีวิตเสีย คัดศีรษะมาเลียบประจานไว้ที่ริม
ประตูข้างฉนวนลงพระตำหนักแพ อย่าให้ใครเอาเยี่ยงอย่างสืบไป
ภายหน้า.”

ใครอ่านความตอนนี้จะอดนึกไม่ได้ว่า เรื่องไม่น่าจะเป็นถึง
เพียงนั้นเลย คุณในแ่งเจ้าพระยาสุวรรณโลก ซึ่งรับราชการใกล้ชิด
มาเป็นเวลานาน ทำความชอบไว้ในแผ่นดินก็มากมายน เหตุไฉน
บังอาจเอื้อมือขอเจ้าจอมมาเป็นภรรยาตน ผู้ซึ่งมีภรรยาอยู่แล้ว คุณ
ในแ่งผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเข้าไปกราบบังคมทูลขอ ก็ไม่สมเป็นผู้เฒ่าผู้แก่
เข้าไปถึงในพระราชวังแล้ว เหตุไฉนไม่สืบสวนฟังเรื่องราวที่เกี่ยว
กับคุณปรางให้ละเอียดเสียก่อน พิจารณาในแ่งสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีเล่าก็ไม่ควรจะประหารชีวิตเจ้าพระยาสุวรรณโลก ผู้เป็น
ทหารเอกคู่บารมีคนหนึ่งเสียง่าย ๆ ถ้าจะว่าฆ่าเพราะหวงคุณปราง
ก็เหตุไฉนจึงยกคุณปราง ทั้ง ๆ ที่จวนจะเป็นเจ้าจอมมารดาอยู่แล้ว

พระราชทานเจ้าพัฒน์ผู้มีความชอบต่อแผ่นดินน้อยกว่าเจ้าพระยา-
สวรรณโลกได้.

เมื่อพิเคราะห์เข้าดังนี้ ขวนให้เกิดความสงสัยมากขึ้น สอบ
ปี่ดูปรากฏว่า ปี่ที่พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า
เจ้าพระยาสวรรณโลกขอคุณปรางและถูกประหารชีวิตนั้น ปี่ออก
พ.ศ. ๒๓๑๕ (จุลศักราช ๑๑๓๔) ปี่ที่เจ้าพัฒน์รับคุณปรางไปและ
กลอดคุณชาบน้อยนั้น ปี่มะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๖ (จุลศักราช ๑๑๓๖)
เป็นอันว่าเจ้าพระยาสวรรณโลก ส่งผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไปขอคุณปราง
ซึ่งเวลานั้นอยู่นครศรีธรรมราช มีบุตรอายุราว ๓ ขวบแล้ว นำ
อนาถาใจที่เจ้าพระยาสวรรณโลกหลงได้ถึงเพียงนั้น และสมเด็จ
พระเจ้ากรุงธนบุรี ก็หลงทรงพระพิโรธถึงให้ประหารชีวิตเจ้าพระยา
ทหารเอกเสียทั้งคน เจ้าพระยาสวรรณโลกจะมาเป็นเขยน้อยได้
อย่างไร เมื่อพระองค์เองโปรดเกล้าให้เจ้าพัฒน์ครองตำแหน่งนั้น
เสียแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ก็เป็นเรื่องที่ทำ
ไปด้วยความหลงเข้าหากันทุกคน และผู้ที่หลงนั้นผิดอยู่เป็นเจ้า
แผ่นดินเจ้าพระยาและผู้เฒ่าผู้แก่.

คุณชาบน้อยบุตรคุณปรางนั้น เมื่อเป็นหนุ่มขึ้นแล้ว เจ้า
พระยานคร (พัฒน์) นำตัวขึ้นถวายเป็นมหาดเล็ก โปรดเกล้า
ให้เป็นนายสกลวิไชยมหาดเล็กหุ้มแพร ต่อมาให้ออกไปเป็นผู้ช่วย
ราชการเมืองนครศรีธรรมราช แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระอนุรักษภูเบศร์

ได้คุณอิน ธิดาพระยาพินาศอค์นี้ ราชินิกุลบางช้างเป็นภรรยา.

ในระหว่างที่พระอนุรักษภูเบศร์ช่วยราชการเจ้าพระยานคร
(พัฒน์) อยู่ครั้งหนึ่ง ได้คุมกองทัพไปต่อเรือรบยกไปตีพม่าที่เมือง
ถลาง จับพม่ามาเป็นเชลยและได้ปืนส่งเข้ามาทูลเกล้าถวายเป็นอัน
มาก เมื่อเจ้าพระยานคร (พัฒน์) กราบถวายบังคมลาออกจาก
ราชการนั้น ทรงพระราชดำริว่า พระอนุรักษภูเบศร์ช่วยราชการ
มาในเจ้าพระยานครช้านานแล้ว รู้ขนบธรรมเนียมข้อสัดขั้มมั่นคง
มีความชอบต่อแผ่นดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระยา
ศรีธรรมโศกราชชาติเดโชไชย มโหสิริยาธิบดี อภัยพิริยปรารม-
พาหุ พระยานครศรีธรรมราช.

ท่านผู้นี้ถึงต้นรัชกาลที่ ๓ ภายหลังเจ้าพระยาสุธรรม (พัฒน์)
อสัญกรรม ได้เป็นเจ้าพระยาในนามเดิม แต่นิยมเรียกกันว่าเจ้า
พระยานคร (น้อย) สมเด็จพระจุลจอมเกล้า ทรงพระราชวิจารณ์ว่า
เจ้าพระยานครผู้นี้ มีอำนาจวาสนามากกว่าเจ้าพระยานครทุกคน
สมเด็จพะจอมเกล้าในพระราชหัตถเลขาตำรับเรียกชื่อว่า น้อย
กินเมือง และสมเด็จพระนั่งเกล้าเรียกท่านผู้หญิงอินภรรยาของ
ท่านว่า พี่อิน.

ในคราวที่เมืองไทยเสียดินแดนเขมรแก่ญวน อาณาเขต
ของเมืองไทยทางด่านตะวันออกลดเข้ามา แต่ทางด่านใต้ นั้นขยาย
ออกไป เพราะเจ้าพระยานคร (น้อย) กลับกล่อมเมืองประไพให้

เข้ามารวมอาณาจักรไทยได้สำเร็จ.

เจ้าพระยานคร (น้อย) มีน้ำใจกล้าหาญและเด็ดขาด เรื่องที่แสดงอัธยาศัยใจคอของเจ้าพระยานครผู้นี้อย่างเด่นชัดนั้น เรื่องตีเมืองไทร คือเมืองไทรแฉ่งเมืองไม่ยอมขึ้นไทย เจ้าพระยานคร (น้อย) อาสาไปตีถวาย ได้แล้วก็ให้พระบริรักษ์ภูธร (แสง) กับพระเสนานุชิต (นุค) สองคนผู้เป็นบุตรอยู่รักษาเมืองไทร ตัวเจ้าพระยานคร (น้อย) เข้ามากรุงเทพฯ เรื่องเรือพระที่นั่งซึ่งต่อถวาย

ทางโน้นคนภูเกณฑลนพระยาไทรคบคิดกับนายแทนผู้ซึ่งเข้ารีตอิสลาม แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นตนกูงาม ยกทัพเข้าตีเมืองไทร พระบริรักษ์ภูธรและพระเสนานุชิตต้องอาวุธบาดเจ็บอพยพครอบครัวทั้งเมืองไทรหนีมานครศรีธรรมราช อันเป็นเวลาพอดีกับเจ้าพระยานคร (น้อย) กลับจากกรุงเทพฯ ออกไปถึง เห็นบุตรของตนหนีเข้าศึกมาก็โกรธยิ่งนัก ให้เขียนหลังบุตร ๒ คนนั้น ทั้ง ๆ ที่ถูกอาวุธมาเสียคนละ ๓๐ ที่ แล้วให้ยกทัพกลับไปตีเมืองไทร พระบริรักษ์ภูธรกับพระเสนานุชิตก็ตีเมืองไทรคืนมาได้ดังประสงค์.

เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช (น้อย) ถึงอสัญกรรมปีพุทธศ. ๒๓๘๖ ท่านมีธิดา ๓ บุตร ๓ กับท่านผู้หญิงอิน และธิดา ๑๐ บุตร ๘ กับภรรยาอื่น.

จุดประสงค์ของสมุดเล่มนี้คือ จะรวมประวัติของต้นตระกูลไว้ในที่แห่งเดียวกัน เพื่อผู้ปรารถนาจะทราบ ไม่ต้องเสียเวลาค้น

จากสมุดหลายเล่ม วงศ์เจ้าพระยานคร อันมีจำนวนสมาชิกนับร้อยในเวลานี้ ใช้นามสกุล ๓ นาม.

ได้กล่าวมาแล้วว่าเจ้าพระยานคร (น้อย) มีบุตรกับท่านผู้หญิงอิน ๓ คน บุตรคนใหญ่ชื่อน้อยใหญ่ ภายหลังเป็นเจ้าพระยามหาศรีธรรม พอลประดัมภ์เทพทวาราวดี ศรีรัตนธาดา มหาประเทศาธิปติ อภัยพิริยปรารมพาทู ผู้รักษากรุงเทพฯ ผู้สืบสายโลหิตจากท่านผู้นี้ใช้นามสกุลว่า โกมารกุล ณ นคร.

บุตรคนที่ ๒ ชื่อ น้อยกลาง ภายหลังเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ไม่ปรากฏสร้อยชื่อ แต่เข้าใจว่าคงอย่างเดียวกับสร้อยชื่อบิดาของท่าน ผู้สืบสายโลหิตจากท่านผู้นี้ ๑ ผู้สืบสายโลหิตจากบุตรของเจ้าพระยานคร (น้อย) ซึ่งเกิดด้วยภรรยาอื่น ๑ และผู้สืบสายโลหิตจากเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์) ๑ ใช้นามสกุลว่า ณ นคร.

บุตรคนที่ ๓ ชื่อน้อยเอียด ภายหลังเป็นพระยาสน่หามนตรี ผู้สืบสายโลหิตจากท่านผู้นี้ ใช้นามสกุลว่า จาตุรงคกุล.